

TRAGOM POGINULIH SELJAKA U SELJAČKOJ BUNI 1573. GODINE

Naša historiografija i naši, a također i strani, historičari već su ranije iz raznih aspekata nastojali osvijetliti veliku bunu hrvatskih i slovenskih seljaka 1573. godine.¹ Međutim, u meni poznatoj literaturi i izvorima nijedan historičar nije postavljao pitanje što se dogodilo sa mnogobrojnim poginulim i ubijenim seljacima i gdje su oni pokopani. Potrebno je samo sjetiti se brojke od oko 3.000 seljaka koji su poginuli prije ili poslije borbe, u prostoru od Stubičkih Toplica do Donje Stubice. Pri tome se javljaju mnogobrojna nerazjašnjena pitanja koja se nameću i traže neko rješenje. Gdje su i kako su pokopani ti u borbi poginuli seljaci, gdje su pokopani seljaci koje su skidali sa vješala, a gdje oni koje su poslije bitke mučili i na koncu ubili vojnici Gašpara Alapija?

Pojedini autori različito procjenjuju broj seljaka koji su sudjelovali u posljednjoj bitki. Spominje se 8.000 do 10.000 slabo naoružanih seljaka prema 5.000 izvježbanih i posebno opremljenih vojnika plemićke vojske.² Stoga ni o broju poginulih seljaka ne možemo sa sigurnošću go-

¹ Iscrpan pregled domaće i strane literature o hrvatsko-slovenačkoj seljačkoj buni, zadržavajući se posebno na prikazima i kritičkim ocjenama pojedinih knjiga koje su izašle poslije rata, dao je prof. Grafenauer u Zgodovinskom časopisu IX, 1953: Stara i nova vpražanja ob hrvatsko-slovenskem kmečkem uporu 1573, str. 170-188.

² Tako npr. F. Šišić govori o 10.000 naoružanih seljaka (F. Šišić: Dva hrvatska buntovnika, Bratstvo XVIII, 1923 g., str. 32), dok J. Hartinger piše da se nedaleko Stubičkih Toplica utaborilo oko 8.000 ljudi. (J. Hartinger: Hrvatsko-slovenska seljačka buna 1573. g., str. 163). M. Durman opet uzima obje ove brojke i piše da je kod Stubice bilo oko 8-10.000 seljaka (M. Durman: Hrvatska seljačka buna 1573, str. 128).

Prof. B. Grafenauer uzimajući sve izvore o broju sudjelujućih seljaka, dolazi do brojke od 6.000 seljaka koji su se borili na prostoru od Stubičkih Toplica do Donje Stubice, s tim da je ukupan broj seljaka na čitavom pobunjenom području iznosio oko 12.000 (o. c., str. 186).

voriti, jer taj broj varira, neki kažu da ih je poginulo oko 3.000, a drugi, pretjeravajući možda, navode da je bilo ubijeno oko 5.000 seljaka.³ No uzmemo li bilo jedan bilo drugi broj, oba zapanjuju. Da li su ti seljaci bili pokopani odmah na mjestu sukoba, ili su ih sahranile njihove porodice na postojećim crkvenim grobljima, ako su i one ostale na životu? Šta se dogodilo sa povješanima, a takvih nije bio malen broj? Prema mađarskom historičaru Istvanffyju na jednoj jedinoj kruški bilo je obješeno čak 16 seljaka.⁴ Da li su i oni sahranjeni na grobljima ili su za njih raku iskopali kraj drveta na kojem su visjeli? Da li su se sakupljale odrezane glave pa se krišom zakapale? Uz takva pitanja pojavljuju se i niz drugih i na njih bi trebalo dati nekakav odgovor. No prije nego pokušamo, vratimo se na mjesto samog sukoba, u kraj Matije Gupca – Stubicu i njenu okolicu.

Punih 14 dana trajala je seljačka buna. Međutim, nas najviše zanima posljednji dan – 9. veljače 1573. godine. Četiri sata trajala je odlučna bitka, i da nije bilo plemićke konjice i haramija, sigurno bi konačni ishod bio povoljniji za pobunjene seljake. Ovako mogli su ondašnji kroničari samo zabilježiti da je seljački otpor bio i te kako snažan.

Prema arhivskim dokumentima, posljednja bitka između seljačke i plemićke vojske vodila se u dolini između Stubičkih Toplica i mjesta Donje Stubice, odnosno *ad thermas Stubicensis*, kako piše biskup ban Drašković kad je javljao caru Maksimilijanu i nadvojvodi Karlu o pobjedonosnom završetku bitke nad ustanicima.⁵

Ravna dolina koja se proteže od termalnih izvora prema Donjoj Stubici okružena je brežuljcima koji su obrasli šumom. Sa sjeverne strane toplih izvora nalazi se brdašće Kamenjak, a s južne strane proteže se brdašće zvano Kapelšćak. Na brdašću Kamenjaku postoji predio koji se zove Galženjak. Kako pričaju seljaci, to je ime dobio po galgama, vješalima, koja su, navodno, bila podignuta za vrijeme seljačkog ustanka i tu su plemićki vojnici vješali zarobljene seljake.

Na drugom brežuljku, Kapelšćaku, postoji kapelica sv. Katarine. Taj brežuljak ima dominantan položaj na tom području i vjerojatno je u toj neuspjeloj pobuni imao vrlo važno strategijsko značenje. Sigurno je da su ga zaposjeli ili seljaci koji su s tog brežuljka mogli promatrati dolazak plemićke vojske ili, u kasnijoj fazi borbe, plemići koji su mogli

³ Car Maksimilijan u pismu što ga upućuje ostrógonskom nadbiskupu Vrančiću govori da je poginulo oko 4.000 seljaka. Međutim to se ne odnosi samo na bitku kod Stubičkih Toplica. (Rački, Starine VII, str. 276).

Po kazivanju tridesetničara Winklera poginulo je oko 5.000 seljaka (Rački, Starine VII, str. 259).

Prof. B. Grafenauer navodi da je na čitavu području poginulo oko 4.000 seljaka, a u posljednjoj bitki kod Stubičkih Toplica oko 3.000 (o. c., str. 186).

U Historiji naroda Jugoslavije, II. dio, str. 457 navodi se oko 3.000 poginulih seljaka.

⁴ Rački, Starine VII, str. 217.

⁵ Rački, Starine VII, str. 211–212.

kontrolirati čitavu dolinu koja se proteže od Stubičkih Toplica sve do Donje Stubice.

U župnom uredu Sv. Trojstva u Donjoj Stubici sačuvana je župna spomenica koju je započeo pisati župnik Josip Cigler 1885. godine.⁶ U toj spomenici govori se o postojanju kapelice sv. Katarine u vrijeme seljačke bune. Župnik Cigler piše: »Stajala je (tj. crkvice) na svom mjestu već za seljačke bune, u vrijeme Matije Gupca, jer usmeno predanje stubičkih seljaka označuje onim mjesto, gdje su vojnici podbana Gaše Alapića ulovili Gupca, kamo se bio sklonuo...«⁷

Stariji seljaci još i danas pričaju da su baš na tome mjestu, tj. oko kapelice sv. Katarine, bili pokopani poginuli seljaci. Tako se ta usmena seljačka predaja zadržala sve do današnjeg dana. Što je istina i kako do nje doći?

U mjesecu svibnju 1959. god. na tom su mjestu vršena arheološka iskapanja kojima je trebalo dokazati ili oboriti tu seljačku predaju. No prije nego se govori o arheološkim radovima koji su izvršeni na prostoru oko kapelice sv. Katarine, potrebno je podvući jednu neobično važnu činjenicu. Tragajući za arheološkim materijalom, pronašli smo u Državnom arhivu u Zagrebu maticu umrlih koja nedvojbeno dokazuje da je oko kapelice sv. Katarine postojalo groblje.⁸ To je i te kako otežalo naše istraživanje. Međutim, mi smo ipak napravili dvije pokusne sonde, nastojeći da eventualno nadenim materijalnim ostacima ipak nešto utvrdimo. Prema toj matici umrlih doznajemo da je to groblje bilo u upotrebi od 1749. pa sve do mjeseca svibnja 1781. godine. Dakle, već oko 180 godina to je groblje napušteno. Ali također treba istaći i tu činjenicu da još nismo uspjeli pronaći isprave koje bi nam odgovorile na pitanje da li se i prije 1749. godine na tom groblju ukapalo i da li je ono zaista postojalo u vrijeme seljačke bune što je neobično važno za dalja iskapanja i donošenje definitivnih rezultata.

Dva probna otkopa većih dimenzija dala su nam za sada samo preliminarnu rezultate, a oni nas upućuju da je potrebno učiniti veće zahvate.

Plato na kojem se proteže bivše groblje nepravilnog je, izduženog oblika. Najuži je dio širok 26 metara, a najširi 36 metara. Dužina iznosi oko 102 metra. Čitava površina platoa iznosi 824 hvata, od toga 604 hvata zauzimaju oranice i pašnjaci, a ostali 220 hvati livada.¹⁰ Kapelica sv. Katarine zagrađena je gotovo na istočnom rubu platoa. Bivše groblje po sredini presijeca utabana pješačka staza, a na jugozapadnoj strani

⁶ Župna spomenica, Donja Stubica 1885. godina. Župni ured Sv. Trojstva Donja Stubica.

⁷ *ibidem* str. 25

⁸ Matica umrlih iz Donje Stubice. Državni arhiv Zagreb br. 446.

⁹ *ibidem*.

¹⁰ Izvadak iz zemljišne knjige katastralne općine Stubički Strmec, br. 92 i 947.

platoa proteže se seoski put koji vodi od Stubičkih Toplica prema Sljemeni i Zagrebu.

O kapelici sv. Katarine, za koju župnik Cigler govori da je stajala još u vrijeme pobune seljaka, treba reći da je iz novijeg vremena. Naime, 1868. godine dao ju je seljak Josip Šipek sagraditi na svoj trošak, jer se vjerojatno starija kapelica srušila. Međutim, 1882. godine kapelicu je opet srušio potres, tako da ju je spomenuti župnik Cigler morao nanovo podići. Znači, oko 90 godina poslije negoli je groblje ukinuto, kapelica je stajala na svom mjestu, a onda se srušila. Čini se da je ona najstarija, možda iz vremena same pobune, bila sačuvana sve do 1868. godine. Tada ju je seljak Šipek obnovio, a 20 godina kasnije župnik Cigler sagradio.¹¹

Prvu sondu (4 × 2m) započeli smo kopati četiri metra od kapelice, na najužem dijelu platoa. Čim smo skinuli humus, nakon nekoliko centimetara, počele su se pojavljivati ljudske kosti. Na dubini od 60 cm naišli smo na sačuvane kosture. Kad se očistio čitav prostor, pokazala se ova slika: samo dva kostura, koja su po svemu sudeći bila zakopana u uobičajenom pokopu, imala su normalan položaj. Vjerojatno su ta dva kostura najmlađa po ukopu, ali svakako su ukopani prije 1781. godine. To nam svjedoče ostaci drvenog kovčega i kovani čavli koji su nađeni uokolo prvog otkrivenog kostura. Otklonivši ta dva relativno dobro sačuvana kostura, naišli smo na ostatke drugih kostura, koji su se nalazili neposredno ispod ovih. Međutim, nije se našlo nikakvih priloga osim jednog medaljona, tako da se teško nešto može zaključiti. Može se samo pretpostaviti da su, vjerojatno s obzirom na sačuvanost kostiju, kosturi dosta stari. I ostali kosturi koji su pronađeni u toj prvoj iskopanoj pokusnoj sondi vrlo su slabo sačuvani. Zapravo, tu se može govoriti samo o razbaccanosti pojedinih kostiju. Vrlo je vjerojatno da je kasnijim ukapanjem nastao poremećaj tih niže položenih kostura. Našlo se dosta lubanja bez ostalih dijelova tijela kao i drugih dijelova kostura, kostiju ruku, nogu itd.

Što nam sve ovo govori? Da li oni kosturi koji su pokopani na većoj dubini od 60 cm potječu iz razdoblja pobune? Na to se ne može ništa sigurno odgovoriti, jer se nije naišlo na nikakve materijalne ostatke.

I u drugoj sondi pružala nam se gotovo ista slika: od 66 do 110 cm obilje razbaccanih kostiju, samostalnih lubanja i dva slabo sačuvana kostura. Međutim, mora se primijetiti da se ipak nije naišlo na toliki broj kostiju i kostura kao što se to nailazilo u prvoj sondi. Razlog je možda jednostavan. Rodbina je htjela pokopati svoje pokojnike u neposrednoj blizini kapelice. Tu drugu sondu (također 4 × 2m) kopali smo šest metara sjevernije od kapelice, prema sjevernom dijelu platoa.

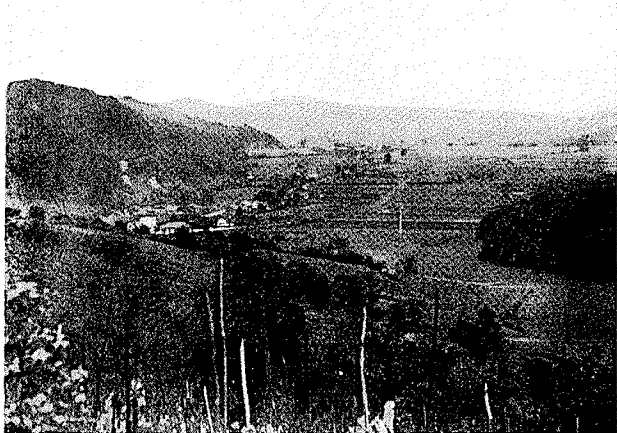
Potrebno je da u slijedećim zahvatima napravimo još nekoliko sondi na različitim mjestima kako bismo mogli utvrditi da li i na drugim položajima ima toliki broj kostura kao i u prvoj sondi. To nam može

¹¹ o. c., str. 26.

neobično mnogo pomoći u rješavanju čitava problema. Vjerojatno će se naći i po koji materijalni ostatak koji bi nam eventualno mogao pružiti neki značajniji podatak za utvrđivanje činjenica. Osim toga treba učiniti nekoliko sondi i oko same kapelice kako bi se možda pronašli temelji starije crkvice koja je tu stajala za vrijeme pobune.

Zaključak

Poginuli i ubijeni seljaci morali su biti negdje pokopani. Da li su sahranjeni na mjestu sukoba ili na postojećim grobljima, to treba još daljim sistematskim iskopanjima utvrditi. Potrebno je učiniti nekoliko sondi na Kapelščaku kao i na poljima između Stubičkih Toplica i Donje Stubice, gdje se odigrala posljednja bitka između seljaka i plemićke vojske. Međutim, do danas se na tom području prilikom obradivanja polja nisu nailazile nikakve kosti ili, što više, cjeloviti kosturi. Barem tako kazuju seljaci s kojima smo razgovarali. Ako je to tačno, onda iz toga proizlazi da su poginuli seljaci pokopani na postojećim grobljima, ili na Kapelščaku ili na kojem drugom groblju. Broj od najmanje 3.000 poginulih seljaka govori da su možda bile potrebne zajedničke rake u kojima se pokapalo seljake. Možda nam broj kostura i kostiju iz prve sonde nešto govori, iako se prema samoj matici umrlih može zaključiti da je do 1781. godine velik broj osoba na tom groblju bio ukopan. To zadaje niz problema, a i pomanjkanje materijalnih ostataka u takvu slučaju stvara niz poteškoća. No taj problem mora se riješiti, bilo da će dalja sistematska iskopanja možda potvrditi seljačko vjerovanje da su baš na ovom prostoru bili pokopani poginuli seljaci bilo da će dugogodišnja usmena predaja biti opovrgnuta.

Sl. 1

Pogled s Kapelščaka na dolinu koja se proteže od Stubičkih Toplica do Donje Stubice. Sa sjeverne strane dolinu zatvara brdašce Kamenjak, s južne Kapelščak, a prema Stubici brdašce Pusti Dol.